

Gerhard H. Waldherr

SIVE DEO – SIVE DEAE**Oblike preprečevanja in premagovanja strahu ob potresnih katastrofah v rimski antiki¹**

Nenadni, nepredvideni vdor naravnih pojavov, kot so potresi, poplave, tornadi itd., v življenjski prostor ljudi pogosto vnese motnje ali celo smrtno nevarne prekinitve številnih povezav znotraj družbe. To trčenje sistema 'okolje' ob sistem 'človek' označujemo kot (naravno) katastrofo.² Vendar pri tem ne gre za trenutno dogajanje, temveč vselej za izredno kompleksne procese, preučevanje katerih zaposluje različne znanstvene panoge. Pomemben dosežek vse bolj razširjenega multidisciplinarnega preučevanja katastrof (disaster research³) predstavlja spoznanje, da mehanizmi, ki jih družbe in njihovi podsistemi oblikujejo ob soočanju s katastrofami, niso dani po naravi in zato tudi niso vselej enaki in nespremenljivi, temveč predstavljajo specifično trenutnih družbenih razmer.⁴ Odnos do naravnih katastrof ima torej tudi zgodovinsko razsežnost in zato se s temi pojavi ukvarjajo tudi zgodovinske vede.

V starejši zgodovini predstavljajo potresi in spremljevalni pojavi, kot so plazovi, blatni nanosi, poplavni valovi (tsunami), težišče preučevanja naravnih katastrof, kajti izredno pogosti so prav v Sredozemlju, ki je osrčje obravnavanih antičnih kultur. Približno 15–20 % vseh po svetu občutenih potresov zabeležijo v tako imenovanem sredozemsko-transazijskem pasu.⁵ Geologi so izračunali, da je zgolj mesto Konstantinopol in njegovega predhodnika Bizanc med letom 500 pr.n.št. in letom 1890 prizadelo približno 600 – pogosto katastrofalnih – potresov.⁶

Zato nas ne sme začuditi, da se starejša zgodovina, že dolgo in intenzivno ukvarja s potresnimi sunki. Vendar lahko ugotovimo, da se je starejša zgodovina kot tudi druge antične vede, pri svojih analizah zgodovinskega izročila o naravnih katastrofah, v našem primeru o potresih, od konca 19. stoletja pa vse do današnjih dni osredotočala skoraj izključno na posamezen potres in – če lahko tako rečemo – predvsem na njegove kvantitetne vidike.

¹ Pričujoči članek je nekoliko predelana in z opombami opremljena verzija predavanja, ki sem ga imel 20. novembra 1997 na povabilo prof. dr. R. Bratoža v Klubu Humboldtovih štipendistov Slovenije v Ljubljani. Za objavo v *Zgodovinskem časopisu* se gospodu Bratožu pristrčno zahvaljujem.

² O tem G. Waldherr, *Altertumswissenschaften und moderne Katastrophenforschung*, v: E. Olshausen (izd.), *Naturkatastrophen in der Antike. Akten des 6. Internationalen Historisch-Geographischen Kolloquiums der Ernst-Kirsten-Gesellschaft*, Stuttgart, maj 1996 (*Geographica Historica* 10), str. 8 sl. (v tisku). Nasprotnega mnenja je H.-F. Angel, *Der religiöse Mensch in Katastrophenzeiten*, Frankfurt/Main 1996, str. 10.

³ Waldherr, *Altertumswissenschaften*, op. cit., str. 10 sl.

⁴ E. M. Geenen, *Soziologie der Prognose von Erdbeben. Katastrophensoziologisches Technology Assessment am Beispiel der Türkei*, Berlin 1995, str. 37; G. Waldherr, *Erdbeben – Das außergewöhnliche Normale* (*Geographica Historica* 9), Stuttgart 1997, str. 9.

⁵ J. Gere, *Terra non firma*, New York 1984, str. 14 sl.; na splošno glej Waldherr, *Erdbeben*, op. cit., str. 38 sl.

⁶ Povzeto po P. Verclyeen, *Tremblements de terre à Constantinople: L'impact sur la population*, Byzantion 58, 1988, str. 155 – kot literaturo navaja: G. Maas, *Das Erdbeben von Konstantinopol 1894*, v: *Himmel und Erde* 7, 1895, str. 409 sl.

Znanstveniki so poskušali in poizkušajo z upoštevanjem najrazličnejših virov, pa naj gre za literarno ali nenazadnje tudi epigrafsko izročilo, izluščiti kar najbolj natančne, t.j. številčno izrazljive informacije, ki se nanašajo na primer na čas sprožitve posameznega potresa, na njegovo trajanje, stopnjo jakosti in nastalo – predvsem materialno – škodo. V ta namen pogosto prevajamo antične navedbe, predvsem kar se tiče izjav o jakosti tovrstnih pojavov, v absolutne merske podatke, ki izpolnjujejo zahteve in temeljijo na sodobnih naravoslovnih in tehniških znanostih. Gre za podatke, kakršnih smo dandanes vajeni in jih pričakujemo od aktualnih medijskih poročil o katastrofah. Ob tem pogosto spregledamo problematiko tovrstnega ravnanja, pri katerem le opisno izražene, praviloma subjektivne navedbe, ki v razpoložljivih virih prevladujejo, prevajamo v jezik števil, ki se nam zdi 'objektiven', saj uporablja absolutne merske enote. Vse to pa počnemo le zato, da bi navedbe odgovarjale našim predstavam. Neredko se pri poizkusih, da bi antične vire na ta način pripravili do govora, v ospredju nahaja nebrzdana želja po enoznačni informaciji, kritično oziroma ustrezno obravnavanje gradiva pa ostaja v ozadju.

Starejša zgodovinska znanost si je in si prizadeva, da bi potek dogodkov izrazila in posredovala dalje v obliki kar najbolj natančnih podatkov. Seveda so tovrstne raziskovalne dejavnosti tudi v bodoče potrebne, pravilne in neobhodne za pridobivanje novih znanj. To pomeni, da nas mora tudi v bodoče še vedno zanimati naravni pojav sam in njegove materialne posledice. Vendar sem mnenja, da to pač ne bi smela biti edina smer, ki naj bi jo ubirala naša prizadevanja.⁷

Naravne katastrofe (torej tudi potrese) bi morali v prvi vrsti obravnavati kot pojave, s katerimi so se pripadniki različnih družbenih sistemov v teku zgodovine mentalno spopadali na različne načine in jih predelali v duhovno izkustvo okolja.

Potresi sodijo med tiste naravne pojave, ki so bili po svoji pojavnosti vse do bližnje preteklosti nepredvidljivi. Njihov nastop je vselej predstavljal prekinitev običajnega reda. Sicer so se sredozemske kulture po zaslugi ustnega ali pisnega izročila in izkušene ljudske modrosti vseskozi zavedale možnosti, da pride do potresa, vendar je odločilni trenutek ostajal nepredvidljiv in potresi so v človekovo življenje vsakokrat vdrli nepričakovano in tako rekoč brez opozorila; zato lahko govorimo o »izrednih, vendar normalnih«⁸ pojavih.

V nobeni predznanstveni kulturi namreč niso poznali prepričljive in splošno veljavne racionalne razlage za nastanek in potek potresnih sunkov, mehanizma, ki je bil do neke mere pojasnjen šele v zadnjih desetletjih. Vrh tega tudi skorajda ni bilo možnosti za preprečevanje ali rešitev pred katastrofalnimi posledicami.

Vsakokrat, ko je človek soočen z dogajanjem, ki se izmikajo njegovemu načrtnemu vplivu in vzročni razlagi, ki bi jo dopuščala vsakdanja izkustva, oziroma se znajde v situacijah, za katere nima ustaljenih in ustreznih vedenjskih vzorcev, pride do krize delovanja ali do krize orientacije. Kot naravna reakcija se pojavita bojazen ali strah. Vse to – strah, bojazen, zaskrbljenost – sodi med večne in neizogibne spremljevalne pojave in gonilne sile človekovega obstoja.

V večini, predvsem pa v predmodernih družbah se strah-bojazen institucionalno izražata v religiji. Moči in sile, s katerimi ne moremo razpolagati, moramo identificirati, poimenovati ter jih s pomočjo določenih praktik odgnati in tako preprečiti njihov škodljivi vpliv.

Podobno kot si ljudje veličastne in shriljive sile predstavljajo v podobi določenih oseb, se tudi strah-bojazen specifično izraža kot strahospoštovanje do posameznih bogov. Konstitutiv-

⁷ O tem Waldherr, *Erdbeben*, op. cit., str. 29 str.; isti, *Altertumswissenschaften*, op. cit, str. 1 sl.

⁸ Prim. naslov moje monografije, glej op. št. 4.

no povezavo med strahom in religijo omenja že Stacij:⁹ »primus in orbe deos fecit timor.« Odtlej je to na zahodu ena izmed stalnih tem, s katerimi se ukvarja filozofija religije.

Strah pred tem, da bi se proti svoji volji izpostavljali silam, proti katerim smo sicer nemočni, predstavlja pomemben motiv pri oblikovanju kultov, obredov in številnih družbenih pravil vedenja. Strah je torej nekakšna iztočnica za skupinsko identiteto in za vedenjske norme, ki krepijo občutek skupinske sopripadnosti. Med značilne izrazne oblike religioznega prastrahu, ki ga občutimo ob soočenju z nadčloveškimi silami in ki ogroža samo življenjsko podstavo človeka, pa poleg strahu pred ognjem in sončnimi mrki štejemo tudi strah pred potresi.¹⁰

Nastop naravnih pojavov, kot so potresi, torej – pri predmodernem človeku še močnejše kot danes – izzove strah, ki bi ga lahko opredelili tudi kot nezavedni odziv na neobvladljivo okolje. Iz tega sledi, da moramo v okviru odziva antičnih ljudi na naravni pojav potresa, ki nas zanima, strah obravnavati kot pomemben dejavnik in da moramo torej na vedenje ob potresu gledati z vidika odnosa do strahu, saj predstavlja mehanizem, ki naj bi omilil in preprečeval strah.¹¹

V okviru premagovanja oziroma preseganja bojzani sodi tudi to, da potrese interpretiramo kot komunikacijo med bogovi in ljudmi.¹² Ob tem velja poudariti, da se oblika te komunikacije spreminja iz obdobja v obdobje. Pričujoča razprava bo obravnavala prav vprašanje, kakšna je bila ta vrsta komunikacije, torej odnos do potresov v interakcijskem sistemu 'človek – bogovi', v antičnem Rimu in kako se je ta odnos sčasoma spremenil.

Potresi v Rimu – znamenje božjega srda

Ljudje so potrese v prvi vrsti dojemali kot znamenja znotraj komunikacijskega sistema med nadnaravnimi silami in zemeljsko sfero.¹³ Takšno obravnavanje naravnih pojavov sprva ni pomenilo niti pozitivnega niti negativnega vrednotenja. Vendar pa je negativno tolmačenje naravnih pojavov s pretežno uničujočimi posledicami, kot so tudi potresni sunki, precej razumljivo.

Zato so v republikanskem Rimu potresne sunke skupaj s celo vrsto drugih nepojasnljivih dogodkov in čudežnih znamenj sprva vrednotili negativno, namreč kot izraz *ira deorum*, srda bogov. Takšna strah zbujujoča znamenja so imenovali *prodigia*, pri čemer etimologija izraza še vse do danes ni povsem pojasnjena.¹⁴ »V tem letu so videli nebo žareti in Zemljo je prizadejal grozljiv potres.« Tako poroča Tit Livij v svojem zgodovinskem delu »ab urbe condita« o letu 461 pr.n.št. in nadaljuje: »Česar leto prej nihče ni verjel, namreč da je krava spregovorila; to so zdaj verjeli vsi. Poleg drugih nebesnih znamenj so deževale ribe in ta dež naj bi pokončal ogromno množino ptic, ki so zašle vanj. Kar je padlo na Zemljo, je zadostovalo za celo vrsto dni, ne da bi se vonj niti najmanj spremenil.«¹⁵ Livij ne dela nikakršnih razlik in seizmične anomalije – danes povsem razložljive naravne pojave – navaja skupaj z drugimi, za nas »čudežnimi« dogodki.

⁹Theb. 3,661.

¹⁰E. Benz, Die Angst in der Religion, v: Die Angst. Studien aus dem C.G. Jung-Institut 10, 1959, str. 189.

¹¹Prim. Waldherr, Erdbeben, op. cit., str. 31 sl. z navedbo literature.

¹²Prim. ob tem tudi Waldherr, Erdbeben, op. cit., str. 221 sl.

¹³Ob tem K. Berger, Hellenistisch-heidnische Prodigien und Vorzeichen in der jüdischen und christlichen Apokalypik, ANRW II 23.2 (1980), str. 1447 sl.

¹⁴Prim. ob tem predvsem dela: R. Bloch, Les prodiges romains et la procuratio prodigiorum, RIDA 2 (Mélanges Fernand de Visscher I), 1949, str. 119 sl. (= Les prodiges); isti, Les prodiges dans l'antiquité classique (Grèce, Etrurie, Rome), Pariz 1963; pa tudi Waldherr, Erdbeben, op. cit., str. 157 sl.

¹⁵Liv. 3,10,6 sl.

Kako »ozdraviti« odnos med ljudmi in bogovi?

Omenjena *prodigia* so bila za Rimljane bolj ali manj enakovredna znamenjem, ki so izražala motnjo v pozitivnem odnosu med ljudmi in bogovi. Ker je bil uravnotežen odnos do nadnaravnega, tako imenovana *pax deum*, eksistenčnega pomena za dobrobit rimske države, so se po pojavu takšnega znamenja najprej posvetili vprašanju, kako znova urediti moteni stik z bogovi. V Rimu se je pri reševanju tega problema, ki je sodil na področje religiozno-sakralnega, že zelo zgodaj izoblikovala za naše pojme nadvse mehanična shema nadaljnega poteka dogodkov, nekakšen obred, če pod tem izrazom razumemo zaporedje dejanj, kot ga je utrdila tradicija, dejanj, ki ponovno vnašajo red na posamezno področje vsakodnevnega življenja. Ta obred, lahko bi ga imenovali tudi proces zdravljenja, označujemo kot *procuratio prodigiorum*:¹⁶ če so konzulom – torej najvišjim uradnikom rimske države – naznanili nek *prodigium*, v našem primeru na primer potresni sunek, so ti obvestili senat. Ta je zadolženim članom določenih svečeniških skupnosti, katerim je bila pridržana pravica, da hranijo in za nasvet povprašujejo Sibilske bukve, zbirko skrivnostnih modrih rekov, zadal nalogo, naj določijo nadaljnje ravnanje.¹⁷ Na podlagi izročila so spokorne ukrepe, ki so jih sprožili ob potresih, običajno sestavljali: tridnevna priprošnjiška procesija mestnega prebivalstva, opravljanje določenih molitev in žrtvovanje, na primer darovanje jedi (*lectisternium*) ali zakol večje živali.¹⁸

Potrese so izključno in nedvoumno interpretirali kot božja znamenja, ki so izražala motnjo v odnosu med zemeljsko in nebesno sfero. Dandanes pomembne komponente, kot je na primer jakost potresa, realen obseg škode itd., ob tem vrednotenju niso igrale tako rekoč nobene vloge in jim tudi izročilo namenja le malo prostora.¹⁹ Dejanska katastrofa ni bil potres sam, temveč srd bogov. Ker je to zadevalo temelje celotne rimske države, je šlo za javno zadevo, za katero so morale poskrbeti javne, t.j. državne ustanove – konzuli in senat. Strokovnjaki so vodili in usmerjali skorajda stereotipno potekajoči proces zdravljenja v obliki točno določenih sakralnih obredov. Uspeh tovrstnega prizadevanja naj bi zagotavljala kompetenca, ki so jo v tem pogledu priznavali odgovornim svečnikom.

Prav s pomočjo takšnih obredov, ki se nam zdijo izredno mehanični, je bilo mogoče zaježiti bojazen, ki so jo v prebivalstvu zasejali katastrofalni dogodki, še preden bi se ta izrodila v paniko.²⁰ Sicer trenutka, ko bo nastopil potres, ni bilo mogoče predvideti in katastrofe ni bilo mogoče preprečiti, vendar je bil pomen dogodka nedvoumen, kot je bilo jasno tudi to, kar je sledilo. Ker je bila v izvajanje ustreznih spokornih obredov, priprošnjiških procesij in žrtvovanj vključena tudi skupnost prebivalcev, je bilo mogoče aktivno in kolektivno zajeti, kanalizirati in preseči grozo vsakega posameznika. Formalno ustrezno obhajanje obredov, za katero so jamčili strokovnjaki, je zagotavljalo, da bo zlo pregnano in da bo ponovno vzpostavljena *pax deum*. To prepričanje je odpravilo razloge za kakršenkoli strah in grozo.

¹⁶ Bloch, op. cit. (op. 14).

¹⁷ E.M. Orlin, *Temples, Religion and Politics in the Roman Republic*, Leiden idr. 1997, str. 81 sl.

¹⁸ Dion. Halic. 10,2,5; Livij na petih mestih natančneje poroča o *procuratio prodigiorum*: 4,21,5; 34,55,1–4; 39,56,6 sl.; 40,59,7 sl.; 41,28,2. Ob tem Waldherr, *Erdbeben*, op. cit., str. 232 sl.; upoštevaj deloma tudi ibid. str. 160, op. 349.

¹⁹ To sem poizkušal prikazati v svoji monografiji, prim. tam, str. 241 sl.

²⁰ W. Burkert, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche* (Ch.M. Schröder (izd.), *Die Religion der Menschheit*), Stuttgart idr. 1977, str. 396.

Pozejdon – tisti, ki stresa Zemljo²¹

Grki so s potresi že od nekdaj povezovali točno določeno božanstvo, in sicer Pozejdona. Po njihovem mnenju »mogočni gospodar Egeje«²² s svojim trizobom ni le burkal morja, temveč je z njim stresal tudi kopno.²³ Izmed vseh bogov je prav Pozejdon veljal za povzročitelja potresov. Istočasno so mu pripisovali tudi sposobnost, da potrese prepreči.²⁴ V celotnem vzhodnem sredozemskem prostoru so v krajih s pogostimi potresi trepetali pred njim in ga častili z vzdevkom *seisichthon, ennosigaios*, »tisti, ki stresa Zemljo«, pa tudi evfemistično kot *Poseidon asphaltios*, »tisti, ki trdno stoji.«^{25,26}

»Naj vam Pozejdon z enim samim potresnim sunkom zruši hiše na glavo,« je atiški kmet Dikajopolis v Aristofanovi komediji »Aharnjani«²⁷ preklel Spartance, v drugih primerih pa so temelje posameznih zgradb preventivno posvetili Pozejdonu, da bi s tem zagotovili njihovo trdnost.²⁸

'Sive deo – sive deae'

Podobno kot številna druga življenjska področja, je tudi religija Rimljanov v teku časa nedvomno doživela proces helenizacije, ki je številne rimske bogove približala grškim, vendar pa so se obdržale nekatere očitne razlike. Ena izmed njih je: Rimljani potresov v nasprotju z Grki nikdar niso pripisovali določenemu božanstvu. Tako tudi ne poznamo kultov, ki bi bili posvečeni rimskemu pendantu Pozejdona, bogu Neptunu. V veliko večji meri so se popotresni spokorni obredi s splošno formulo obračali na *si deo si deae*,²⁹ torej na boga ali boginjo, pri čemer nadnaravno ni bilo natančneje specificirano. To nas ne sme pretirano čuditi, saj so potrese vrednotili kot znamenja splošne, torej ne na posamezno božanstvo vezane motnje v odnosu do nadnaravnih sil.

Strahu, za razliko od Grkov, niso premagovali tako, da bi si zastavili vprašanje, kdo je povzročitelj, katerega naklonjenost bi si nato prizadevali ponovno pridobiti. Razloga za božji srd pravtako niso iskali v preteklih dogodkih. Rimljani so večjo pozornost zato namenjali posledicam in poizkušali zagotoviti in uporabiti ustrezna sredstva, ki naj bi ponovno odpravila motnjo v stiku med zemeljskim in nadnaravnim področjem. Pri tovrstnem dojetanju potresov *prodigium* tudi ni imel nikakršnega napovednega, preroškega značaja. Potres je bil 'znamenje', toda ne 'znanilec'.

Od 'znamenja' do 'znanilca'

Predvsem po drugi punski vojni (218–201 pr.n.št.) se je prav v tem oziru pričela uveljavljati bistvena sprememba.³⁰ Potresom so namreč v vedno večji meri pripisovali

²¹ Waldherr, Erdbeben, op. cit., str. 221 sl.

²² E. Simon, Die Götter der Griechen, München 1969, str. 68.

²³ Pozejdonovo pristojnost za morje in kopno tematizirajo že antični avtorji: Diodor 15,49; Strabon 12,8,18 (579).

²⁴ Še v rimskem cesarskem obdobju se Pozejdon pojavlja v vlogi povzročitelja, pa tudi branitelja pred potresi: Ael. Arist. Or. XX 23; Plut. Thes. 36; Cornutus Theol. 22 (ed. C. Lang, 1881, 43,1); Macr. Sat. 1,17,22.

²⁵ Macr. Sat. 1,17,22.

²⁶ Simon, op. cit., str. 69 sl.

²⁷ Arist. Ach. 510.

²⁸ Myth. Vat. 3,10,2.

²⁹ Aulus Gellius Noct. Att. 2,28,3: Eas ferias si quis polliuisset piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam 'si deo, si deae' immolabant, idque ita ex decreto pontificum observatum esse M. Varro dicit, quoniam, et qua vi et per quem deorum dearumque terra tremaret, incertum esset.

pomen, ki naj bi se nanašal na prihodnost in ki ga je mogoče opredeliti; tako so potresi postali znanilci v pravem pomenu besede. Zato je v ospredje vedno bolj stopalo vprašanje: »Kako lahko potres **tolmačim** – quid portendat prodigium (in ne več: kako lahko potres **omilim/ozdravim**)?«³¹ Pomembna posledica novega vrednotenja je bila, da so potresna znamenja izgubila svoj dotedanji enoznačni in nujno negativni značaj. Kajti že sama možnost razlage je pomenila priložnost, da bi potres vendarle lahko tolmačili tudi kot pozitivno znamenje. S tem se je povečala potreba po vsebinski izpolnitvi posameznega *prodigium*, s čimer so na veljavi pridobili tudi interesi tistih, ki naj bi bili po splošnem prepričanju tega sposobni.³²

V Rimu je možnost alternativne interpretacije očitno predstavljal novost. Vendar v grškem kulturnem prostoru najdemo celo vrsto primerov z bogatim izročilom, v katerih so bojazni, ki jih izzovejo potresni sunki, prav tako premagovali s pozitivnim pretolmačenjem dogajanja. Tako Ksenofont na primer pripoveduje, kako je v korintski vojni ob vdoru Spartancev pod vodstvom kralja Agezilaja v Argos prvi večer pohoda prišlo do potresa, ki ga je poslal neznani bog. Četo, ki se je prestrašena želela obrniti, saj je verjela, da je v potresu mogoče prepoznati božji srd, je voditelj kasneje poučil, da gre za pozitivno sporočilo Pozejdona, saj je do potresa prišlo ob začetku bojnega pohoda.³³

Med punsko vojno sta se Rim in Italija znašla v eksistenčni krizi (»*Hannibal ante portas*«), ki je vodila do očitnih znamenj množične histerije v rimski družbi. Zato so možnosti pozitivnega vrednotenja potresov, ki so v Rimu predstavljal novost, s svojim optimističnim pogledom na prihodnost padle na plodno zemljo.³⁴

Tolmačenje in napovedovanje potresov

V tem obdobju je bilo zaželeno tolmačenje potresov, za kar so bili nujno potrebni strokovnjaki, ki naj bi bili tega večji, namreč vidci, vedeževalci in razlagalci znamenj. V Rimu so po državnem nalogu to nalogo od začetka drugega stoletja pr.n.št. dalje v vedno večjem številu izpolnjevali etruščanski '*haruspices*', delovanje katerih je doživelo pravi preporod.³⁵ Vendar se je na trgu sčasoma pojavljalo vedno več »samostojnih delavcev na področju tolmačenja prihodnosti.«

Vedno bolj občutna prisotnost in vse večja priljubljenost tovrstnih skupin, katerih znanje je izviralo predvsem iz orientalskih skrivnih nauk, jasno ponazarja mentalno spremembo v okviru rimske družbe, na katero je odločilno vplivala druga punska vojna. Kolektivni spomin na eksistenčno ogroženost in krizno situacijo je spodbudil vse bolj trdno vero v orakel, preroštvo in napovedovanje prihodnosti.³⁶

S takšnim razvojem dogodkov je na veljavi pridobila tudi astrologija. Že od prvega stoletja n.št. dalje, predvsem pa v 2. in 3. stoletju, je v rimskem cesarstvu prišlo do prave poplave laične astrološke literature.³⁷ Tovrstna dela so vse pogosteje obravnavala tudi različne

³⁰Te spremembe dobro prikaže H.S. Versnel, *Römische Religion und religiöser Umbruch*, v: M.J. Vermaseren (izd.), *Die orientalischen Religionen im Römerreich*, Leiden 1981, str. 46 sl.; Bloch, *Les prodiges* op. cit.

³¹Bloch, *Les prodiges*, op. cit., str. 125.

³²Prim. ob tem tudi C. Bergemann, *Politik und Religion im spätrepublikanischen Rom*, Stuttgart 1992, str. 89 sl.

³³Xen. *Hell.* 4,7,4.

³⁴Bloch, *Les prodiges*, op. cit., str. 123 sl.; P. Händel, gl. geslo *prodigium*, *RE* 23,2,1959, str. 2283 sl.; W.W. Fowler, *The religious experience of the Roman people*, London 1933, str. 339 sl.

³⁵Bloch, *Les prodiges dans l'Antiquité classique*, Pariz 1963, str. 127 sl.

³⁶Gl. ob tem tudi P. Brown, *Religion and society*, London 1972, str. 123.

zveze med potresi in posameznimi astronomsko-astrološkimi konstelacijami.³⁸ Vedno širši sloji prebivalstva so bili prepričani, da je v skrivnostnem znanju orientalskih razlagalcev znamenj, ki so ga v Rimu pogosto označevali s skupnim izrazom '*ars Chaldaica*',³⁹ poleg številnih drugih stvari zaobseženo tudi tolmačenje in napovedovanje potresov.

Določene zvezdne kombinacije ter astronomski in atmosferski pojavi, na primer kometi ali obarvanje sonca na rdeče ali celo na črno, so veljali za znanilce potresov. Tesno zvezo med astrologijo in potresi, ki so jih praviloma šteli med atmosferske pojave, so obravnavale posebne potresne knjige, tako imenovane seizmologije, v katerih so bili seizmični pojavi interpretirani v skladu z astrološkimi kriteriji.⁴⁰ Tako na primer tudi Klavdij Ptolemaj v svojem temeljnem astrološkem delu '*Tetrabiblos*' opisuje različne zvezdne konstelacije, ki jih je mogoče vnaprej izračunati in ki napovedujejo potrese.⁴¹

Poleg interpretacije so vsekakor videli tudi možnost napovedovanja in vnaprejšnjega izračuna potresov. To prepričanje je naravne pojave napravilo ljudem dojemljivejše in začrtalo nov okvir za premagovanje strahu. To pa je bila naloga, ki je uradna rimska državna religija po vsem sodeč ni bila več zmožna opravljati.

Filozofi, magi in božji ljudje

V opisanem ozračju so se močno razširile mitske pripovedi, po katerih naj bi grški filozofi že pred stoletji napovedovali potrese na podlagi obarvanja vode v vodnjakih.⁴²

Verjeli so, da je potrese mogoče napovedovati tudi na podlagi vedenja različnih živali. Tako Klavdij Ajlijan, ki je živel ob koncu 2. in v prvi polovici 3. stoletja n.št. in izviral iz kraja Praeneste (Palestrina), v svojem delu »O živalih«⁴³ pripoveduje, kako so vse male živali

³⁷ O tem M.P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion II* (HdAW 5,2), München 21961, str. 268 sl.; str. 486 sl.; W. in G. Gundel, *Astrologumena. Astrologische Literatur in der Antike und ihre Bedeutung*, Wiesbaden 1966, str. 257 sl.; F.H. Cramer, *Astrology in Roman Law and Politics*, Philadelphia 1954; nadaljnja literatura pri J. Sünskes, *Astrologie und Aufstand: Die Angst der römischen Kaiser vor Machtverlust*, v: H.-J. Drexhage, J. Sünskes (izd.), *Migratio et commutatio*, FS T. Pekáry, St. Katharinen 1989, op. št. 60, str. 1 sl.; T. Barton, *Ancient Astrology*, London 1994.

³⁸ Npr. Ptolem. *Tetrabiblos* 2,3(70); 2,7(80); 2,8(87); 2,22(94); 4,8(197), ob tem tudi G. Traina, *Tracce di un' imagine: il terremoto fra prodigio e fenomeno*, v: E. Guidoboni (izd.), *I terremoti prima del Mille in Italia e nell' area mediterranea*, Bologna 1989, str. 110 sl.

³⁹ Firm. *Math.* 8,25; pojem Chaldaei, ki so ga sprva uporabljali predvsem za semitsko ljudstvo Kaldu (južna Babilonija), je združeval raznovrstne vidce, ki so se ukvarjali z astronomsko-astrološkimi in meteorološkimi opazovanji in iz njih izpeljevali napovedi za prihodnost, gl. W.J.W. Koster, gl. geslo *Chaldäer*, RAC 2, 1954, str. 1006 sl., posebej str. 1017 sl.; D.O. Edzard, gl. geslo *Kaldu*, *Reallexikon der Assyrologie und Vorderasiatischen Archäologie V*, izd. D.O. Edzard, Berlin, 1976–1980, str. 291 sl., posebej str. 296 sl.; A. Baumstark, gl. geslo *Chaldaioi*, RE III, 1899, str. 2057 sl. Upoštevaj ob tem Cic. *de div.* 2,87 sl.

⁴⁰ Npr. seizmologija, ki jo je spisal Vicellius Romanus, avtor, ki ga omenja le Iohannes Lydus (*de ostent.*, str. 55 sl.), o tem Gundel, *op. cit.*, str. 136 sl.; Traina, *op. cit.*, str. 110 sl.; druge seizmologije so navedene pri Gundel, *op. cit.*, str. 257 sl. Odločilno vlogo pri nastanku tovrstne astrologije, ki je bila v rimskem cesarskem obdobju izredno razširjena, je verjetno igral Egipt; o tem A. Diehle, *Die Griechen und die Fremden*, München 1994, str. 151 sl., op. št. 28, tudi Koster, *op. cit.*, str. 1010.

⁴¹ Prim. *op. cit.* št. 38.

⁴² To sposobnost so pripisovali na primer obema v 6. stoletju živečima filozofoma Pitagori s Samosa (Jamblichus v. *Pyth.* 136; o tem G. Clark, *Iamblichus: On the Pythagorean Life. Translated with notes and introduction*, Liverpool 1989) in Ferekidu s Siroso (H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, izd. W. Kranz, Zürich 1972 (ponatis šeste izdaje iz leta 1951), 7 A 1.6; Cic. *de div.* 1,112; 2,31; Plin. *NH* 81 (191); Diog. Laert. I 11,2). Glede obeh gl. G.S. Kirk idr., *Die Vorsokratischen Philosophen. Prevod v nemščino K. Hülsen*, Stuttgart, Weimar 1994, str. 54 sl., posebej str. 57 sl.; str. 237 sl. V skoraj identični obliki to anekdoto zasledimo v povezavi z Anaksagoro pri Amm. *Marc.* 22,16,22. Glede naravoslovnega ozadja tovrstnih napovedi glej mdr. Roeloffs, *Pure Appl. Geophys.* 126 (2–4), 1988, str. 177 sl.; M. Mucciarelli, *D. Albarello, Tectonophysics* 193, 1991, str. 247 sl.

– miši, podlasice, kače idr. – zbežale iz mesta v notranjost dežele pet dni pred potresno katastrofo leta 373 pr.n.št., ki je z morskim valom uničila grški mesti Bura in Helike.⁴³

Vendar takšne trditve niso le plod bujne domišljije. Za razliko od ljudi so namreč živali izredno dovzetne za nekatere elektromagnetne pojave, ki domnevno nastopijo pred potresi. Znana so tudi tehtna poročila o opažanjih spremenjene barve ali vonja vode v vodnjakih ali izvirih pred potresnimi sunki na Kitajskem, ki ima tisočletno »potresno kulturo« in izredno razvejan sistem opazovalnih postaj po vsej deželi.⁴⁴

Vendar po antičnem prepričanju potresov niso napovedovala le kozmična znamenja, naravni pojavi in obnašanje živali, temveč so to funkcijo lahko privzemale tudi sanje. V verjetno najpomembnejši antični sanjski bukvi *Oneirokritika*, ki jo je napisal Artemidor iz Daldiza v 2. stoletju n.št., niso obrazložene le sanje, v katerih se pojavljajo potresi sami,⁴⁵ temveč v sanjah za znanilce potresov veljajo tudi določene osebe – na primer pojavljanje Pozejdona ali Amfitrita.⁴⁶

Poleg sposobnosti, da napovedo in tolmačijo potrese, so nekaterim ljudem pripisovali celo zmožnost, da potrese izzovejo. Tako naj bi se znani mag Ciprijan kot čarovniški vajenec v Egiptu naučil ne le razlikovanja med naravnimi in umetnimi potresi, temveč tudi, kako se le-te ustvari.⁴⁷

Z naraščajočo vero v različne oblike magije je raslo tudi prepričanje, da je mogoče obvladati, odvrniti ali preprečiti nesrečo, ki jo napoveduje potres, ali celo odvrniti potres sam. V tem času so se povsod po sredozemskem prostoru pojavljali vse številnejši vedeži, čarodeji, čarovnice in/ali tako imenovani »božji ljudje«, ki so trdili, da se spoznajo na potrese, da so jih tudi sposobni preprečiti in tako ljudi osvoboditi njihovih bojazni.⁴⁸

Posli, ki so jih sklepali s svojimi veščinami, in konkurenčni boj, ki je vladal med posameznimi »čudodelci«, ki so drug drugemu očitali nesposobnost, se jasno pokažejo v epizodi, kakršno opisuje grški pisatelj Filostrat.

Z otoka Lezbos izvirajoči Filostrat je okrog leta 200 n.št. po naročilu cesarice Julije Domne, žene Septima Severa, napisal življenjepis neopitagorejca Apolonija. Junak življenjepisa je prihajal iz kilikijske Tijane in je v prvem stoletju n.št. kot asketski potujoči pridigar in vedeževalec prepotoval širne dele rimskega imperija ter veljal za svetega in čudodelnega moža. Na svojih potovanjih je obujal ljudi od mrtvih in tudi napovedoval potrese, nekoč pa je očitno prišlo do spora z drugimi čudodelci, tako rekoč z njegovo konkurenco.⁴⁹ Nekateri izmed teh »modrih mož« so številnim mestom na Helespontu, ki jih je prizadela vrsta

⁴³ De. nat. animal. 11,19.

⁴⁴ O tem H. Tributsch, Wenn die Schlangen erwachen, Frankfurt 1981.

⁴⁵ Npr. Artemid. 2,45; 4,60.

⁴⁶ Artemid. 2,38. Prim. glede Artemidorjevega tolmačenja sanj S.F.R. Price, The Future of Dreams: From Freud to Artemidorus, P&P 113, 1986, str. 3 (izredno zanimiv prispevek Pricea najdemo v skrajšani obliki v: D.M. Halperin, J.J. Winkler, F.J. Zeitler (izd.), Before Sexuality. The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World, Princeton 1990, str. 365 sl.); o tem gl. tudi T. Hopfner, gl. geslo *Traumdeutung*, RE 6 A, 1937, str. 2233 sl.; C. Blum, Studies in the Dreambook of Artemidorus, Disertacija, Uppsala 1936; R.A. Pack, TAPhA 86, 1955, str. 80 sl.; na splošno o sanjah v Antiki zdaj tudi L. Hermes, Traum und Traumdeutung in der Antike, Zürich 1996.

⁴⁷ Ps. Cyprianus confess. 3.

⁴⁸ Glede »svetih« mož prim. L. Bieler, Theios aner. Das Bild des »göttlichen Menschen« in Spätantike und Frühchristentum I–II, Wien 1935/36; G. Anderson, Sage, Saint and Sophist. Holy Men and their Associates in the Early Roman Empire, London 1994, str. 58 sl.; P. Athanassiadi, Dreams, Theurgy and Freelance Divination: the Testimony of Jamblichus, JRS 83, 1993, str. 115 sl.

⁴⁹ Glede Apolonija gl. W. Speyer, Zum Bild des Apollonius von Tyana bei Heiden und Christen, JbAC 17, 1974, str. 47–63; E.L. Bowie, Apollonius of Tyana. Tradition and reality, ANRW II. 16,2, 1978, str. 1652–1699; F.E. Brenk, In the light of the moon: demonology in the early imperial period, ANRW II. 16,3, 1986, str. 2136 sl.; Anderson, op. cit.

potresov, obljubili, da bodo odvrnili nadaljnje potrese. Kot predpogoj so zahtevali ogromen znesek denarja. Po njihovih izjavah naj bi bil denar namenjen temu, da bi kot spokorna daritev božanstvom zemlje in morja odvrčal nadaljnje potrese. V resnici pa so hoteli »goljufi«, kakor jih obtožuje Filostrat, skupaj z bogastvom pobrati šila in kopita. Apolonij, ki je slišal za početje svojih tekmecev, je pregnal sleparje, ki so se hoteli brezobzirnoma okoristiti z nesrečo drugih. Nato je nadzemeljske sile pomiril z ustrezno manjšo žrtvijo. In zemlja se ni več tresla.⁵⁰ Kasnejša poročila različnih krščanskih piscev pravijo, da je Apolonij kot preventivno zaščito proti potresom dal postaviti stebre, ki naj bi predstavljali nekakšen talismanski urok za trdnost zemlje.⁵¹

Odnos do potresov – zrcalo odnosa do nadnaravnega

Pri omenjenih dogodkih, ki včasih zvenijo že kot anekdote, gre za poizkuse, kako bi nepredvidljive in nepojasnljive ter zato grozljive potrese prikazali kot človeku dojemljiv in obvladljiv pojav.

Dolgo časa sta tako grška kot rimska religija predpisovali vedenjske vzorce, kako naj se ljudje obnašajo ob potresu, da bi mogli omiliti in preseči strah, ki se jih je ob tem polastil, vendar uradni kult in sakralni obredi – v kolikor so sploh še bili upoštevani in izvajani – potrebam človeka od določenega trenutka dalje očitno niso več zadostovali. Nadomestilo najdemo v magično-obrednih dejanjih, v amuleti in talismanih, v astrologiji in čarovništvu.

Način, kako ljudje obravnavajo potrese, nam kakor zrcalo odseva odnos posamezne družbe do nadnaravnega. Ta odnos je, kakor je formuliral P. Brown, mogoče interpretirati kot »subtilno in pogosto indirektno kodo, ki nam razkriva zvest odsev odnosa teh ljudi do lastnih medčloveških odnosov znotraj svojega družbenega okolja.«⁵² Zato porast magije in čarovništva predstavlja jasen simptom pričenjajoče se splošne, tudi mentalne krize rimskega cesarstva v 2. in 3. stoletju.

Potresi in krščanski svetniki

Nadzorovanje, kot tudi napovedovanje in preprečevanje potresov ter s tem tudi obvladovanje bojazni je predstavljalo del običajnega instrumentarija »modrecev« in »božjih ljudi«. Istočasno so te sposobnosti vsaj v očeh njihovih privrženec veljale za dokaz njihove dejanske moči.⁵³ Vera v to, da lahko določeni ljudje z lastnimi močmi vplivajo na naravne elemente, se je vse bolj širila in se ohranila tudi v pozni antiki, torej tudi v času, ko so se religiozna razmerja spremenila in je krščanstvo igralo vedno bolj pomembnejšo, končno celo vodilo vlogo.

V iztekajočem se 4. stoletju n.št. je cerkveni oče Hieronim napisal življenjepisa svetega Hilarija, v katerem pripoveduje, kako je menih Hilarij od mesta Epidavra (današnji Cavtat) v Dalmaciji odvrnil poplavni val. Močan potres, ki je stresel celotno zemeljsko oblo, je povzročil, da je morje prestopilo svoje bregove, in zdelo se je, kot bi Bog zopet hotel napovedati vesoljni potop in vse človeštvo ponovno pahnuti v kaos. Hilarij, ki so ga prebivalci Epidavra* v tej krizni situaciji prosili za pomoč, je takoj za tem, ko je pokončal ogromnega

⁵⁰ Philostr. v. Apoll. 6,41.

⁵¹ W. Speyer, *Der numinose Mensch als Wundertäter*, v: isti, *Frühes Christentum im antiken Spannungsfeld*, Tübingen 1989, str. 386 – kot literaturo navaja: O. Weinreich, *Antike Heilungswunder. Untersuchungen zum Wunderglauben der Griechen und Römer*, Gießen 1909, str. 152; str. 162 sl. (ponatis 1969).

⁵² P. Brown, *Die letzten Heiden, Einleitung zur deutschen Ausgabe*, Berlin 1986, str. 26 – kot literaturo navaja: M. Douglas, *Natural Symbols: Exploration of Cosmology*, London 1970; o tem tudi isti, *Religion and Society in the Age of St. Augustine*, London 1972, str. 119 sl.

⁵³ W. Speyer, *Religiöse Betrüger*, v: *ibid.*, str. 442 sl.

zmaja, v obrežni pesek pred mestom narisal tri križe in svoje roke iztegnil proti morju. Zgodilo se je nekaj neverjetnega: visoko vzpenjajoča se povodenj se je pred njim namreč zaustavila in se tuleč povrnila v svoje stare meje.⁵⁴

Hilarij s svojim delovanjem nikakor ne predstavlja izjeme. V virih vedno znova beremo, da so ljudje prav v primeru potresov prosili za pomoč posameznike, ki so na izreden način živeli vero v krščanskega Boga, pa naj so bili škofje, menihi ali asketi. Pripisovali so jim sposobnost, da s pomočjo svoje posebne povezanosti z Bogom ugotovijo in poimenujejo vzrok za kaznovanje s potresom, ter z molitvami in čudeži dosežejo, da potresni sunki prenehajo.

Kako zelo so jim zaupali in kako pomembno vlogo so igrali pri preseganju bojzani pred potresi, na primer kaže poročilo, da je cesar Teodozij II. (408–450 n.št.) vprašal meniha Dalmacija, ki je po 48 letih zapustil svojo samostansko odmaknjenost in prišel v Konstantinopol, zakaj ni prišel v mesto niti takrat, ko so prebivalci najnujnejše potrebovali podporo svetnika pri skupni molitvi, namreč ko se je tresla zemlja.⁵⁵

Že Teodozijev oče, cesar Arkadij je – tako pravi izročilo – pri katastrofalnem potresu, ki je leta 407 prizadejal Konstantinopol in prebivalstvo navdal s strahom in grozo, prosil za molitve Nila iz Ancire, ki je veljal za svetega. Ta je sicer zagotavljal, da takšne posebne sposobnosti ima, vendar je cesarju odrekel pomoč z obrazložitvijo, da Arkadij ne more pričakovati njegove podpore, dokler bo vztrajal pri izgonu njegovega učitelja, nekdanjega konstantinopelskega škofa Janeza Krizostoma.⁵⁶

V življenjepisu »svetnika s stebra«, Simeona Stilita mlajšega (521–592) je zapisano, kako je antiohijska množica po močnih potresih v letih 551 in 557 skušala skorajda prisiliti svetega moža, naj s čudežnim posegom prepreči nadaljnje potrese in z vedeževanjem obrazloži potrese, ki so se že pripetili. Rojen je bil namreč, kakor se reče, »v znamenju potresa,« saj pripovedi pravijo, da so ga pri petih letih našli v ruševinah njegovega rodnega mesta, ki ga je uničil potres.⁵⁷ Poleg tega je od leta 541 dalje živel na gori Mons Mirabilis v bližini Antiohije na stebru, ki je znamenje trdnosti.

⁵⁴ Hieron. v. Hilar. PL 23, c. 40: *Egressum treminis mare compescit. Ea tempestate, terrae motu totius orbis, qui post Iuliani mortem accidit, maria egressa sunt terminos suos, et quasi rursum Deus diluvium minaretur, vel in antiquum chaos redirent omnia, naves ad praecepta delatae montium pependerit. Quod cum viderent Epidauritani, frementes scilicet fluctus et undarum moles, et montes gurgitum littoribus inferri, verentes, quod proficentes, posuerunt eum in littore. Qui cum tria crucis signa pinxisset in sabulo, manusque contra tenderet, incredibile dictu est in quantam altitudinem intumescens mare ante eum steterit ...*; o tem I. Opelt, RQ 74, 1979, str. 154 sl.; o datumu nastanka gl. M. Mazza, *Cataclismi e calamità naturali. La documentazione letteraria*, Kokalos 36/37, 1990/91, str. 332; po letu 386. Glede dogajanja samega gl. Waldherr, *Die Geburt der 'kosmischen Katastrophe'. Das seismische Großereignis am 21. Juli 365 n. Chr., Orbis Terrarum 3, 1997, str. 169 sl.*

⁵⁵ *Acta Dalmatii I.13 (AA SS August t. I 221): »Miratusque imperatore haec ait: licet saepe ipsum in cella eius convenerim, cum terraemotus essent, rogaverimque eum, ut exiret, atque ad communem supplicationem se conferret, numquam potui adduci,«* gl. B. Croke, *Two early Byzantine earthquakes and their liturgical commemoration*, Byzantion 51, 1981, str. 124.

⁵⁶ *Nilus Anc. Ep. II 265 (PG 79,336)*; o tem A. Cameron, *The authenticity of the letters of Nilus of Ancyra*, GRBS 17, 1979, str. 187; Croke, *op. cit.*

⁵⁷ *Vita Symeonis iunioris 7; 78* izd. P. Van den Ven; Bruselj 1962–70, str. 8 sl.; str. 66 sl.; str. 81 sl.; o tem G. Dagron, *Quand la terre tremble, v: Hommage à P. Lemerle, Travaux et mémoires VIII*, 1981, str. 91; o tem potresu gl. G. Downey, *Earthquakes at Constantinople and Vicinity, A.D. 342–1454, Speculum 30, 1955, str. 598 (viri o potresu str. 557)*; isti, *A history of Antioch in Syria*, Princeton 1961, str. 558 z op. 234 in 236; E. Guidoboni idr., *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*, Bologna 1994, str. 331 sl.

Kaznovanje grešnega sveta – poziv k poboljšanju

V zgodovini judovske kot tudi krščanske religije so potresi pogosto zaznamovali izjemne trenutke.⁵⁸ Ko je Mojzes prejel tabli z desetimi zapovedi, so goro Sinaj stresli močni sunki (Eksodus 19,18), v Matejevem evangeliju (27,50–54) pa piše, da je v trenutku Kristusove smrti poleg svetovne zatemnitve ljudi preplašil tudi potres.

Bog je osnoval temelje Zemlje, torej jih lahko tudi premika; takšno mnenje zasledimo v delu cerkvenega očeta Avguština kot tudi pri nekoliko starejšem škofu iz Brescie, Filastru.⁵⁹ Podobno kot poganski sodobniki, so tudi zgodnji kristjani potrese zaradi strahu zbujujočih posledic v prvi vrsti tolmačili kot znamenja božjega srda. Krščanski pisec in škof Hilarij iz Poitiersa (4. stoletje n.št.) potrese izrecno imenuje »vidni srd božji«.⁶⁰ Ta srd pri Hilariju ni osnovan niti na konkretnih pregrehah niti individualno, temveč je naperjen proti celotnemu grešnemu človeštvu, tako proti poganom kot proti kristjanom. Takšno predpostavlanje kolektivne krivde in iz tega izhajajočega dejstva, da katastrofi ni mogoče uiti, je gotovo izzvalo občutek brezupa in izgubljenosti, ki komajda nudi možnosti za preseganje strahu.

Zato so drugi krščanski avtorji opisani občutek omilili s tem, da so potresne sunke interpretirali kot božji odgovor na konkretne grehe, kakor to na primer zasledimo v molitvi, ki jo pripisujejo Gregorju iz Naziansa (330–390 n.št.). V njej govori o spreobračanju skrunilcev grobov s pomočjo potresa. Potresni sunek torej tu ni v prvi vrsti znamenje božjega srda, temveč predvsem kazen, ki posledično sledi prestopkom nekaterih ljudi.⁶¹

Vendar lahko tudi tu diferenciramo: po eni strani so potresi namreč veljali kot kazen za prestopke posameznikov, vendar so bile to kljub vsemu kazni, ki so zadele vse ljudi. V tem smislu na primer cesar Justinijan v dveh zakonih potrese prav kakor kugo in lakoto označuje kot kazen za homoseksualnost in različna blasfemična dejanja – kot kazni, ki jih morajo po krivdi posameznikov trpeti cela mesta.⁶² Po drugi strani pa so potrese interpretirali tudi kot povsem očitno kaznovanje posameznih krivcev. Sem se nagiba nekoliko nenavadno zveneča zgodba, ki nam jo posreduje nekdanji odvetnik in kasnejši škof v Mitileni, Zaharija Sholastik (konec 5. in začetek 6. stoletja n.št.) v svojem življenjepisu svetega Severina iz Antiohije.⁶³ Leta 494 naj bi potres prizadejal Bejrut. Razlog za potresne sunke so bili študenti tamkajšnje znane pravne visoke šole, ki so hoteli iz neke cerkve ukrasti krščanske relikvije, da bi jih zlorabili za magijo, kakor trdi Zaharija, ali pa preprosto zato, da bi s prodajo svetinj izboljšali svoje pičle prihodke.⁶⁴ Tik pred ciljem njihovega nočnega roparskega pohoda je močan

⁵⁸ F. Hinter, *Die Erdbebennachrichten in der Bibel. Die Erdbebenwarte* 7, 1908, str. 94 sl.; E. Hull, gl. geslo *Earthquake*, v: J. Hasting, *Dictionary of the Bible*, 1931, str. 634 sl.

⁵⁹ Philastrus, *Diversarum hereseon liber* 68, 3 (CSEL 38,56).

⁶⁰ Hilarius in Ps. 59,4 (CSEL 22,194, str. 9 sl.).

⁶¹ Anthol. Palat. 8,203; o tem H. Beckby, *Anthol. Graeca* II., 21956, str. 548 sl.

⁶² Nov. 77 (nedatirano, verjetno iz leta 535 ali 538) in Nov. 141 (iz leta 559); o tem Dagron, op. cit., str. 92 sl. z op. št. 28.

⁶³ J. Plassard, *Crise séismique au Liban du IVe au VIe siècle*, v: *Mélanges de l'Université de Saint-Joseph* 44, 2, Bejrut 1968, str. 12 – kot literaturo navaja: M.A. Kugener, *Sévère, Patriarche d'Antioche* 512–518. *Vie de Sévère par Zacharie le Scholastique*, v: *Patrologia Orientalis* II, fasc. I, Turnhout 1971, predvsem str. 72 sl. Ali gre ob tem dejansko za potres, ki naj bi po Marc. Comes chron. 94 (Chron. min. 2 MGH AA 11), str. 22 sl. leta 494 prizadejal del Frigije (o tem Guidoboni, *Catalogue*, op. cit. (op. št. 57), str. 306) – tako trdi Plassard, op. cit. – se mi ne zdi povsem dokazano.

⁶⁴ Da je obstajala cvetoča trgovina z okostji mučencev, kaže že dejstvo, da to prepoveduje tudi neka zakonska določba iz leta 386 (CTh 9,17,7), ki jo je nespremenjeno privzel tudi justinijanov kodeks (CJ 1,2,3). Da se tudi kleriki pri iskanju relikvij niso ustrašili skrunjenja grobov, priča npr. 23 novela zakona Valencijana III., izdana 13. marca 447 »de sepulchri violatoribus«, o tem K.L. Noethlichs, *Spätantike Jenseitsvorstellungen im Spiegel des staatlichen Gräberschutzes*, v: *Jenseitsvorstellungen in Antike und Christentum, Gedenkschrift für A. Stuiber, Jahrbuch für Antike und Christentum* 9, 1982, str. 47 sl. O trgovanju z relikvijami v pozni

potresni sunek stresel celotno stavbo. Svareči božji kazalec skrunilcev cerkve ni samo nadvse prestrašil, temveč so le s težavo ušli, saj je potres prebudil reveže, ki so spali v cerkvi in ti so s svojimi kriki nemudoma alarmirali prebivalce okoliških hiš. Potres je torej povzročil dvoje: preprečeno je bilo načrtovano zlo dejanje, istočasno pa so bili roparji za svoje zločinske namere nemudoma kaznovani z grozo in strahom, ki jim ju je v kosti pognal potres.

Opisi v virih jasno kažejo, kako je krščanski pogled potresom pripisoval predvsem kazensko funkcijo – in to bolj izrazito in poudarjeno kot na primer poganska verovanja. Po mnenju Gregorja iz Naziansa, Zaharije in drugih zgodnjekrščanskih teologov se tistim, ki niso ničesar zakrivil, tudi ni treba ničesar bati. Tako so se, kot pripoveduje življenjepis svetega Severina (umrl leta 482), ob nekem potresu v noriškem Commagenisu (Tulln, Avstrija) prestrašili le barbari, torej pogani, medtem ko je pravoverno, krščansko prebivalstvo, ki je zaupalo tudi v svetnikovo zaščito, ostalo mirno.⁶⁵

Ob koncu naj omenimo še en vidik mnogoplastnih krščanskih pomenov, ki so jih pripisovali potresom: Janez Krizostom je v pridigi, ki jo je naslovil »post terrae motum« (»Po potresu«), navedel celo pozitivne učinke potresa: potres je sicer navzven prizadejal mesto (Antiohijo), vendar je notranje utrdil ljudi. Potres imenuje »božjo besedo«, ki mu je – osebno – prinesla ozdravljenje.⁶⁶ Potemtakem potresi niso več katastrofe, ki bi izzvale le bojazen in paniko, temveč predstavljajo poziv k bogoboječnosti. V podobnem smislu je treba razumeti tudi Avgušlina, ki potrese tolmači kot vzgib, da se je na Bližnjem vzhodu in v Afriki dalo krstiti toliko ljudi.⁶⁷ – To so novi vidiki, ki jih je krščanski nauk vnesel v tolmačenje potresov in ki so omogočali lažje mentalno preseganje groze. Cerkevni očetje so v potresih prepoznali tudi prst božji, ki ljudi kaznuje za njihovo grešnost, jih pa tudi svari.⁶⁸ In prav svari lo vernikom razodeva novo, upanje vlivajočo perspektivo, namreč možnost, da se poboljšajo. Grozeči učinek ne tiči toliko v samih potresih; dejanski razlog za bojazen so namreč človeške pregrehe. Potresi nas potemtakem opozarjajo, naj živimo boguvšečno. Prav to pa nam vliva globoko zavest, da imamo možnost, da se poboljšamo, in tako smo spet pri neke vrste premagovanju strahu.

Antiki prim. Waldherr, Überlegungen zur »ältesten« christlichen Inschrift Raetiens, v: Kh. Dietz idr. (izd.), *Klassisches Altertum, Spätantike und frühes Christentum*, FS A. Lippold, Würzburg 1993, str. 556 – kot literaturo navajam: N. Herrmann-Mascard, *Les reliques des saints*, Pariz 1975, str. 27 sl.; B. Köting, *Der frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude* (Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Geisteswissenschaften 123), Köln 1965, str. 16 sl.; M. Heinzelmann, *Translationsberichte und andere Quellen des Reliquienkultes*, Turnhout 1979, str. 18 sl.; tudi Y. Duval, *Auprès les saints corps et âme*, Pariz 1988, str. 55. Prim. o trgovanju z relikvijami in kraji le-teh v srednjem veku P. Geary, *Furta Sacra: thefts of relics in the central Middle Ages*, Princeton 1990.

⁶⁵ V. Sev. 2,1: v raziskavah ta potres povezujemo s potresom, ki je izpričan v virih in ki naj bi leta 456 (datum ni povsem gotov) pretresel panonsko Savarijo (okrog 100 km oddaljeno od Commagenisa), o tem I. Bóna, *Severiana*, AA Hung 21, 1973, str. 310 z op. št. 192, predvidnejši je R. Bratož, *Der 'heilige Mann' und seine Biographie*, v: A. Scharer, G. Scheibelreiter (izd.), *Historiographie im frühen Mittelalter*, Wien, München 1994, str. 248, op. št. 98. Vendar moramo biti pri tej povezavi kar se da previdni, saj bi v v. Sev. 2,1 lahko šlo tudi za hagiografski topos; o tem na splošno Waldherr, *Geburt*, op. cit. (op. št. 54).

⁶⁶ Ioh. Chrysost. *post terrae motum hom.* (PG 50, str. 713–716); gl. ob tem tudi Dagron, op. cit., str. 95.

⁶⁷ Aug. serm. 19,6 (CCL 41, str. 258). Avguštin omenja potres v Palestini in Sitifisu (Mavretanija). V skladu z viri (Marc. Comes chron. (Chron. min. 2 MGH AA 11), 74,8 sl.; Consularia Constantinopolitana A. 419; Hydat Chron. 66 (izd. A. Tranoy, Pariz 1974, 71a) je leta 419 potres prizadejal Palestino (o tem Guidoboni, *Catalogue*, op. cit. (op. št. 57) str. 287; v to obdobje bi lahko sodil tudi gravissimus terrae motus, ki je prizadejal afriško mesto Sitifis in primoral prebivalstvo, da je pet dni preživel na prostem; o tem C. Lepelley, *L'Afrique du Nord et le prétendu séisme universel du 21 juillet 365*, MEFRA 96, 1984, str. 473; M. Henry, *Les témoignages de Libanius et les phénomènes sismiques du IVe siècle de notre ère: Essai d'interprétation*, Phoenix 39, 1, 1985, str. 57, op. št. 77.

⁶⁸ Ioh. Chrysost. *in terrae motum, et divitem, et Lazarum hom.* 6,1 (PG 48, str. 1027 sl.); o tem Dagron, op. cit., str. 95 sl.

Preseganje potresov v krščanski liturgiji

K mentalnemu premagovanju strahu so prispevali tudi takojšnji ukrepi ob potresu, ki so jih izvajali tako duhovniki kot verniki. Vedno znova slišimo, kako so se ob potresu zbrali vsi člani posamezne krščanske skupnosti. Pod vodstvom svojega krajevnega škofa so nato v procesiji zapustili mesto in v skupni molitvi prosili Boga za odpuščanje.

Po eni strani je ta beg iz mesta preprečil nadaljnje žrtve, do katerih bi lahko prišlo zaradi podirajočih se zgradb ali požarov. Po drugi strani je občutek sopripadnosti v procesiji, kot tudi izrekanje kratkih molitev kot na primer »Gospod, usmili se,« ki so jih pogosto ponavljali vsi skupaj ali izmenjaje duhovnik in verniki, odločilno prispevalo k umirjanju množic. Sčasoma se je ob tem razvila prava »potresna liturgija« s točno določenimi molitvami.⁶⁹ Posebno zvezo s potresi izpričuje na primer tako imenovani trishagion ('Trikrat sveti'). Ko se je škof s celotnim konstantinopelskim občestvom med štiri mesece trajajočo serijo potresov (tako pravi izročilo) v času patriarha Patrokla (434–446) zatekel na planjavo zunaj mesta in tam molil, naj bi Bog na čudežen način razodel množici, da je vzklík »Sveti Bog, sveti Močni, sveti Nesmrtni« prava molitev za to situacijo. Ko so škof in verniki zapeli molitveni obrazec, so potresni sunki nemudoma minili.⁷⁰

Vse to nam jasno kaže, kako je kolektiv z obredno določenimi dejanji omilil grozo, ki jo je izzval potres. S tem so omejili in v kali zatrli celó porajajočo se množično histerijo. V procesijah in skupnih molitvah se torej odražajo elementi preseganja katastrof, ki smo jih v nadvse primerljivi obliki zasledili že v republikanskem Rimu.⁷¹

Strah je odvrčalo tudi dejstvo, da krščanska Cerkev katastrofalnih dogodkov ob potresih ni poizkušala potlačiti, temveč da se jih je v okviru cerkvenega leta redno spominjala s slovesnim obhajanjem obletnic.⁷² Tako so se verniki vedno znova spominjali možnosti, da nastopi grozljivi dogodek; na ta način so se z molitvami, postom in drugimi sakralnimi obredi lahko mentalno pripravili na nepredvidljive pojave.

Sekularizacija potresov

Poleg poizkusov, da bi potrese interpretirali kot znamenja nadnaravnih sil in te izredne, vendar normalne dogodke vpeli v magično-religiozno sfero, da bi jih nato presegli z ustreznim obrednim dejanjem, je obstajala še druga možnost, kako jim odvzeti vsaj enega izmed strah zbujujočih vidikov, namreč njihovo nepojasnljivost.⁷³

Ustrezna prizadevanja zasledimo že zelo zgodaj, namreč vsaj v 7.–6. stoletju pr.n.št. Potrese so poizkušali razložiti kot naravne pojave, jih vpeti v naravno povezavo med vzrokom ter posledico in izoblikovati ustrezne teoretske osnutke. Potrese so prikazovali kot

⁶⁹ P. Vercleyen, *Tremblements de terre à Constantinople: L'impact sur la population*, Byzantion 58, 1988, predvsem str. 161 sl.

⁷⁰ Glede virov in datuma gl. Downey, op. cit., str. 597; glede trishagiona: Vercleyen, op. cit.; G. Downey, *A processional cross*, Bulletin of the Metropolitan Museum of Art 12,9,1954, str. 276 sl.; Croke, op. cit. (op. št. 55), str. 127 sl.; Guidoboni, *Catalogue*, op. cit. (op. št. 57), str. 289 sl.

⁷¹ Prim. zgoraj.

⁷² Vercleyen, op. cit., str. 161 sl.; Croke, op. cit., str. 122 sl.; L. Fioriti, *I terremoti nella liturgia bizantina*, v: Guidoboni, *I terremoti*, op. cit. (op. št. 38), str. 190 sl. Soz.h.e. 6,2 poroča, da so aleksandrijski kristjani vsako leto obhajali slavje, ki so ga imenovali *genésia tou seismou* in s katerim so se spominjali potresne katastrofe, ki je mesto prizadela 21. julija 365; ob tem upoštevaj zanimiva razmišljanja: G.J. Baudy, *Die Wiederkehr des Typhon*, JbAC 35, 1992, predvsem str. 66 sl.

⁷³ W. Capelle, gl. geslo *Erdbebenforschung*, RE Suppl. 4, 1924, str. 362; H. Wilsdorf, P. Schmidt, *Erdbeben-theorien und Prodigia in der griechisch-römischen Antike und einige Beispiele ihrer Rezeption in späterer Zeit*, v: *Geschichte der Seismologie, Seismik und Erdzeitenforschung*, Zentralinstitut für Physik der Erde, Potsdam, Veröffentlichung Nr. 64, 1981, str. 200.

naravno danost in naravnim zakonitostim podvržene pojave, zaradi česar jih je bilo mogoče pojasniti in razumeti brez **neposrednega** božjega posredovanja. Na ta način so potresom vzeli njihovo transcendentno komponento, odvzeli so jim teološki pomen.

Takšne interpretacijske modele so sprva razvijali in zagovarjali jonski naravni filozofi⁷⁴ – Anaksagora iz Klazomenaje, Anaksimenes iz Mileta, Demokrit iz Abdere idr. Prihajali so s področja Male Azije, iz krajev, kjer je pogostnost potresov precej velika. To pomeni, da so potrese poznali iz lastne izkušnje. Na podlagi njihovih razmišljanj je Aristotel nato v drugi polovici 4. stoletja pr.n.št. izoblikoval svoje povsem samostojne predstave, v skladu s katerimi naj bi do potresov prihajalo zaradi učinkovine, ki jo je poimenoval »pnevma.«⁷⁵ V skladu z Aristotelovimi teoretskimi predstavami ta *pnevma* prodre v votlo notranjost Zemlje. Tam se pod določenimi pogoji (npr. ob segrevanju) razširi ali skrči in s spremembo pritiska povzroči pretrese na zemeljski površini.⁷⁶

Ta Aristotelov pnevmatski nauk je v naslednjih stoletjih sicer doživel nekaj sprememb, vendar je ostal temelj, na katerega so se opirale skoraj vse antične teoretske študije potresov. Na splošno lahko rečemo, da je antični naravno-filozofski nauk o potresih dosegel presenetljivo visoko raven natančnosti in diferenciacije pri opisovanju opaženih potresnih pojavov.⁷⁷ Celo po izteku starega veka je Aristotelova teorija obdržala svoj vpliv. Vse do novega veka je bila prav njegova teorija vodilna teoretska predstava o nastanku potresov.

Kljub verjetni relativno široki razširjenosti, ki so jo uživale omenjene tako imenovane naravoslovne razlage potresov že v antiki, pa vendarle nikdar niso mogle izpodriniti mitsko teoloških tolmačenj. Mnogo pogosteje namreč lahko – nemalo začudeni – ugotovimo, da pri mnogih zgodovinarjih, kot na primer pri poznoantičnem zgodovinarju Ammianu Marcellinu, oba interpretacijska modela – »religiozni« in »naravni« – zasedata povsem enakopravna in vzporedna položaja.⁷⁸

Vodna para namesto božje sodbe

Šele po 6. stoletju n.št. je prihajalo do ognjevitih razprav med zagovorniki Aristotelove znanstvene tradicije in pristaši krščansko prežete razlage sveta.⁷⁹ Ta spopad lahko zasledimo npr. v delu aleksandrijskega geografa in kasnejšega meniha Kozme Indikoplevsta, ki se je mehanistični teoriji aristotelikov postavil po robu z lastnim, močno krščanskim modelom.⁸⁰ Naslov anonimnega letaka iz srede 6. stoletja še posebej jasno prikazuje vse večjo žolčnost razprav: »Proti tistim, ki pravijo, da naj bi do potresov prihajalo zato, ker je Zemlja polna

⁷⁴O. Gigon, *Arctos* n.s. 4, 1996, na str. 27 o jonskih filozofih narave: »Was sie vortragen wollen, ist die Wahrheit, die sich sowohl gegen das Spiel der Dichter wie gegen das einfältige Gerede der Leute wendet. Sie sind zwar keine Atheisten, aber noch weniger Theologen ... Aus ihrer Naturerklärung klammern sie die Gottheit aus und betonen, daß alles auf natürliche und einsehbare Ursachen zurückgehe.«

⁷⁵Kasneje so s tem pojmom največkrat poenostavljeno označevali zrak oz. silo vetra, na vsak način pa snov v plinski obliki; vendar pa to ustreza Aristotelovemu pomenu besede; o tem Waldherr, *Erdbeben*, str. 52.

⁷⁶Waldherr, *Erdbeben*, op. cit. (op. št. 4), str. 48 sl.

⁷⁷Prim. ob tem B. Bousquet, P.-Y. Pechoux, *Séismes et espaces séismiques. Une incursion de géographes dans le domaine de l'antiquité classique*, *Pallas* 28, n.s. 17, 1981, str. 51 sl.; B. Bousquet – J. Dufaure – P.-Y. Pechoux, *Connaître les séismes en Méditerranée. De la vision antique à la vision actuelle*, v: B. Helly – A. Pollino (izd.), *Tremblements de terre, histoire et archéologie. IVèmes Rencontres internationales d'archéologie et d'histoire d'Antibes* 2.–4.11.1983, Valbonne 1984, str. 23 sl.; B. Bousquet – J. Dufaure – P.-Y. Pechoux, *La sismicité vécue par les sociétés antiques: du phénomène naturel intégré à l'événement fictif*, *Bull. Assoc. Géogr. Franç.* 499, 1984, str. 59 sl.

⁷⁸Waldherr, *Erdbeben*, op. cit., str. 93 sl.; str. 208 sl.

⁷⁹Dagron, op. cit., str. 88 sl.

⁸⁰W. Wolska, *La Topographie chrétienne de Cosmas Indicopleustès*, Paris 1962, str. 212 sl.; o tem Dagron, op. cit., str. 88 sl.

zraka.«⁸¹ Zaostreni spor kasneje zasledimo v natančno opisani epizodi v delu bizantinskega zgodovinarja Agacija (ok. 536–582 n.št.).⁸² Inženir in arhitekt Antemij iz Taralesa (umrl 534), ki je leta 532 v Konstantinoplu odločilno prispeval k obnovi Hagije Sofije, ki jo je uničil požar, naj bi v svojem stanovanju izzval umeten potres. Edini povod za Antemijevo dejanje je bil namen, da razjezi soseda, s katerim je bil sprt. Agacij natančno opisuje, kako je Antemij udejanjil Aristotelov nauk o potresni moči vroče pare. Z usnjenimi cevmi je inženir napeljal paro, ki jo je dobil iz vrele vode, iz kotla na streho svoje hiše. Tam je pritisk pare stresel tramove in s tem celotno zgradbo. Soseda Zenona, znanega retorja v Konstantinoplu, in njegove goste je zajela bojazen in groza – ki sta, kot vemo, običajni spremljevalki potresov – in tako so vzdihujoč in vpijoč planili na ulico.

Agacij poudarja, da Antemijevo tehnično poigravanje nikakor ni bilo deležno soglasnega odobravanja. Mnogi so v njegovem početju videli izzivanje Boga; to pa je bilo mnenje, ki ga je – tako pravi Agacij – podkrepil in potrdil grozljivi dogodek, ki se je pripetil le malo kasneje: leta 557 je namreč resničen potres zrušil kupolo Hagije Sofije. Antemijeva tehnična in arhitektonska mojstrovina – od kupole z 31 metri premera je bil večji le še Panteon v Rimu – je bila uničena. Ali ni logično, da so imeli ljudje resnični potres za odgovor na eksperiment, s katerem je človek predrzno skušal posegati v domeno nadzemeljskih sil? S tem vprašanjem Agacij na kratko povzema pomenljivo in tudi v prihodnje odločilno razpravo svojega časa, spor med zagovorniki krščanstva in poganskimi aristoteliki o ustroju sveta.⁸³

* * *

Strah in bojazen, torej občutka, ki ju v človeku zbujajo potresi zaradi svojega uničujočega učinka in nenazadnje zaradi svoje nepredvidljivosti, sta v teku zgodovine privedla do izoblikovanja različnih, časovno pogojenih mentalnih mehanizmov za njuno preseganje. Ker ti mehanizmi predstavljajo tudi zrcalo posamezne družbene konstitucije, lahko preučevanje načina, kako so se ljudje v določenem obdobju odzivali na naravne katastrofe, za zgodovinarja predstavlja pomembno pomagalo pri ugotavljanju družbenih razmer v posameznem obdobju. Poglobljeno upoštevanje interdisciplinarnih metod in raziskav, vsekakor le v povezavi z natančnim in diferenciranim obravnavanjem virov, nam na tem področju obeta še mnogo bogatega gradiva za nadaljnje raziskovalno delo.

Prevod Amalija Mergole

Zusammenfassung

SIVE DEO – SIVE DEAE

Formen der Angstvermeidung und -bewältigung bei Erdbebenkatastrophen in der römischen Antike

Gerhard H. Waldherr

Häufig führt das abrupte, unvorhergesehene Einbrechen von Naturphänomenen wie Erdbeben, Fluten, Tornados usw. in den Lebensraum der Menschen zu Störungen oder sogar existenz-

⁸¹ Ephraim. Opera graeca ed. Assemani III, str. 47 sl.; ob tem upoštevaj Dagron, op. cit., str. 89, op. št. 14.

⁸² Agathias V, str. 55 sl. (Corpus Scriptor. Hist. Byzantinae Pars III: Agathias, izd. B.G. Niebuhr, Bonn 1828, str. 287 sl.; o tem E. Darmstaedter, Anthemios und sein künstliches Erdbeben, Philologus 88, 1933, str. 477 sl. s komentiranim prevodom; prim. tudi G. Traina, Un terremoto artificiale nel VI secolo d.C.: gli esperimenti di Antemio di Tralle a Constantinopoli, v: Guidoboni, I terremoti, op. cit., str. 186. sl.

⁸³ O Agacijevi drži gl. A. Cameron, Agathias, Oxford 1970, str. 113 sl.; Dagron, op. cit., str. 88 sl.

bedrohenden Unterbrechungen der vielfältigen Beziehungen innerhalb von Gesellschaften. Diesen Zusammenstoß des Systems 'Umwelt' mit dem System 'Mensch' bezeichnen wir dann als (Natur)katastrophe. Dabei handelt es sich immer um sehr komplexe Vorgänge, an deren wissenschaftlicher Untersuchung verschiedene Forschungszweige beteiligt sind.

In der Alten Geschichte bilden Erdbeben und damit zusammenhängende Phänomene wie Bodenrutschungen, Schlammlutten, Flutwellen (*Tsunamis*) einen Schwerpunkt bei der Erforschung von Naturkatastrophen.

Neben den Fragen nach der genauen zeitlichen und räumlichen Einordnung von Naturkatastrophen bzw. ihren ökonomischen Folgen usw. müssen wir diese Ereignisse und damit auch Erdbeben als Phänomene betrachten, mit denen sich die Mitglieder unterschiedlicher Gesellschaftssysteme auf unterschiedliche Art und Weise auch mental, also in Form geistiger Verarbeitung, auseinandersetzen.

Erdbeben erzeugten aufgrund ihrer Unkalkulierbarkeit und ihrer oftmals schädigenden Wirkung bei den Menschen der Antike in erster Linie Angst. Wie gehen nun die Menschen mit dieser Angst um?

So vielfältig die Formen der Auseinandersetzung im Detail auch sein mögen, man kann als Konstante für die Antike erkennen, daß Beben, wie auch andere Naturereignisse, vorrangig als Zeichen interpretiert wurden. Man sah in ihnen ein Mittel der Kommunikation der übernatürlichen Mächte mit der irdischen Sphäre.

Während die Griechen in den seismischen Erschütterungen vor allem Zeichen des Zorns von Poseidon sahen, schildern die vorkaiserzeitlichen römischen Quellen dagegen seismische Aktivitäten v.a. als Zeichen (*prodigia*) einer nicht näher spezifizierten, **allgemeinen** Störung der *pax deum* erkennen. Zur Wiederbehebung ('Heilung') dieser Störung entwickelte man in Rom stark schematisierte Riten (*procuratio prodigiorum*). *Da man bei der Ausführung der notwendigen Sühneriten, Bittprozessionen und Opfer die Gemeinschaft der Bürger einbezog, konnte das Entsetzen des Einzelnen aktiv und kollektiv gefaßt, kanalisiert und abgebaut werden.*

Seit der Zeit der ausgehenden römischen Republik änderte sich die Interpretation der Erdbeben vom bloßen 'Zeichen' göttlicher Verärgerung hin zu 'Vor-Zeichen,' denen eine zukunftsweisende Bedeutung innewohnte. Immer mehr stellte man dabei Erdbeben auch in einen astrologisch-astronomischen Kontext. Die entscheidenden Fragen lauteten nun: Was kündigt das Vorzeichen an? Wie kann ich das durch sie Angekündigte vermeiden oder evtl. auch fördern. Wahrsager, Magier und 'heilige Männer' machten als Zeichendeuter Karriere.

Das sich ausbreitende Christentum übernahm die Funktion der Erdbeben als Zeichen des göttlichen Zorns. Allerdings betonte man in der christlichen Religion mehr als vorher den Strafcharakter der Beben, eine Strafe, die sowohl der sündigen Welt insgesamt als auch dem Fehlen eines Einzelnen gelten konnte. Andererseits wurden Beben in positiver Form als Aufforderung zur Besserung interpretiert. Diese optimistische Deutung sowie die Entwicklung spezifischer liturgischer Formen boten auch den Christen die Möglichkeit des Angstabbaus und der Verarbeitung des Schreckens.

Neben den Versuchen, die Beben als Zeichen überirdischer Mächte zu deuten und damit diese außergewöhnlichen-normalen Ereignisse in eine magisch-religiöse Sphäre einzubinden, um sie dann durch entsprechende Ritualhandlungen zu bewältigen, gab es auch noch Versuche der Enttheologisierung der Beben, in dem man naturphilosophische bzw. naturkundliche Erklärungen für die Erderschütterungen suchte. Die frühesten derartigen Erklärungsmodelle finden sich bei den Ionischen Naturphilosophen. Schließlich setzte sich die pneumatische Theorie des Aristoteles durch und wirkte bis in die Neuzeit hinein.

Erstaunlicherweise stehen 'wissenschaftliche' Erklärung und Interpretation der Beben als Zeichen göttlichen Zorns lange Zeit in der antiken Literatur widerspruchsfrei nebeneinander. Erst ab dem 6. Jhd. n. Chr. kommt es zu Konflikten beider Erklärungsmuster.